

Hällö Fyrplats och Semesterparadis

Innehållsförteckning

Ett smycke i bohusgranit

Jättegrytor

Slätte hålla- en geologisk raritet

Flora och fauna

Hällö fyr

Utpost Hällö

Turistparadiset

Gripen-tragedin 1943

Evert Taubes Hällö

Många tragiska förlisningar och skeppsbrott

Hällö Väner

Litteraturförteckning

Ansvarig utgivare: Sotenäs Kommun, Kultur & Fritid, Britt Wall

Text: Thorbjörn Rippe

Foto: Thorbjörn Rippe, Jan och Ing-Marie Artursson

Foldern har medfinansierats av Väst kuststiftelsen

ISBN 91-631-5413-7

Hällö från norr

Hällö ligger längs ut i kustbandet utanför Smögen och Kungshamn. Ön är flack och erbjuder en hänförande utsikt åt alla håll. Mot väster är sikten oändlig. Himmel och hav möts i horisontlinjen och endast fantasin kan sätta gräns för vad man kan nå bortom horisonten.

Hällö är den största av öarna i arkipelagen sydväst om Smögen, c:a 1,3 km lång från norr till söder och ungefär hälften så bred där den är som bredast mitt på ön.

Här finns klippor, slipade som konstverk av inlandsisen, tjugande utsikt över blånande havsvidder, fina badplatser med västkustens saltaste och renaste vatten som årligen lockar tusentals turister. Här reser sig också Hällö fyr, Bohusläns äldsta norr om Marstrand, och i mångas tycke vackraste fyrtonn. Allt inramas i en atmosfär av gammal kultur och av minnen från världskrigets

tragiska flygkatastrof och stormiga dagar med förlisningar, omskrivna bland annat i en av Evert Taubes mest kända ballader om briggen "Blue Bird" af Hull.

Trots det tunna jordlagret erbjuder en rik flora mycket att studera för alla botaniskt intresserade.

Hällö köptes 1971 av dåvarande Smögens kommun från Hvitfeldtska stipendieinrättningen och är sedan 1975 naturreservat.

Välkommen att ta del av denna broschyr om det unika Hällö, dess natur och historia och berika ditt vetande för att få ännu större behållning av vistelsen på ön.

ETT SMYCKE I BOHUSGRANIT

Granitnatur i Fetermidagssol

Berggrunden på Hållö utgörs av den rödaktiga bohusgraniten. Den ingår i det stora granitområde som sträcker sig från Gullmarsfjorden i söder till en bit in i Norge norr om Idefjorden. Den bildades enligt geologerna för 920 miljoner år sedan under stora oroligheter i jordskorpan. Graniten trängde då upp ur den flytande gnejsen. Magman höll då en temperatur av närmare 700 grader C. Avsvälning och stelning pågick sedan i omkring en miljon år. Granitens ålder är ofantlig men ännu äldre är den mörkare och grovkornigare gnejsen som går i dagen söder om Gullmarsfjorden. Den beräknas vara 1,8 miljarder år gammal. Både gnejs och granit betecknas som urberg.

De huvudsakliga beståndsdelarna i graniten är kvarts, fältspat och glimmermineral. Graniten växlar starkt i färg och kristallstorlek beroende på förhållandet mellan de ingående mineralen. Den kan också variera från mycket finkornig till mycket storkornig. Den grovkornigaste typen med decimeterstora kristaller kallas pegmatit.

Här och var kan man i graniten se band av pegmatit i berggrunden som ofta brukade kallas **kattränder** eller **katt** av stenhuggarna.

De olika granityperna med skiftande färg och kornstorlek har fått namn efter sin förekomst i olika delar av landet, t.ex. bohusgranit, stockholmsgranit och revsundagranit.

I berggrunden finns också tunna gångar av diabas och ultrabasit från jordens mantel. De trängde in i Oslofältets vulkaniska provins för 270 miljoner år sedan.

På Hållö har berggrunden en mängd unika glacialsulpturer som knappast finns överträffande någon annanstans i världen. Dessa bildade under den senaste nedisningen som avslutades för ca 10 000 år sedan då det 2 000 — 3 000 meter tjocka istäcket smälte bort från södra Sverige. Exempel på sådana glaciälsulpturer är skärtråg, ovaltråg,

rännor (parabelriss), skärbrott, hålkäl och jättegrytor.

På flera ställen på ön kan man se djupa klyftor som är mindre än en meter breda men upp till 15 m djupa. Dessa spricksystem går i riktning öst–väst och har uppstått genom en tånjning i graniten. Den mest kända är "Da (I) ens klöva" som skär in i Hållö mitt emot Sälö. Efter västliga stormar kan man tydligt höra dånet från havet i klyftan.

Sydväst om fyren finns dessa vackra skärtråg.

JÄTTEGRYTOR

Jättegryta belägen vid Soldatudden

På Hållö finns otaliga spår efter de nedisningar som Skandinavien varit utsatt för. Den senaste landisen hade sin största utbredning för mellan 100 000 och 200 000 år sedan och avsmältningen här på svenska västkusten skedde för c:a 15 000 år sedan. Bland de olika detaljskulpturer som isen skapat i berggrunden är jättegrytorna de som är lättast att iakttä.

Förekomst

Jättegrytorna förekommer på flera platser i landet och är relativt talrika på västkusten. På Hållö finns ett fyrtiotal. De flesta av dessa är koncentrerade till klipporna alldeles öster om Kålhagsklovan. På Soldatudden, som sydspetsen på Kålhagshuvudet kallas finns fem stora jättegrytor inom ett relativt litet område.

En märklig bildning i form av en dubbelgryta finns något längre norr ut på Hållö c. 40 meter rakt söder om träbron vid Marmorbassängen. Den kallas av ortsbefolkningen för "Brödkorgen". Väggen mellan de två tätt intill liggande grytorna är borta. Kvar är endast den allra översta delen som utgör "brödkorgens" grepe.

En annan märklig jättegryta finns alldeles öster om Vinhålet c. 40 m från Korsets norra vattenlinje. Den kallas "Spiralen" på grund av den spirallinje som finns inne i jättegrytans vägg.

Storlek

Storleken på jättegrytorna varierar mycket. Den största av grytorna på Hållö ligger på Soldatudden och mäter 1,40 m i diameter och har ett djup av 2,40 m ned till fast material. Den saknar avrinning och rymmer c:a 1 200 liter vatten.

Uppkomst

Sitt namn har jättegrytorna fått av att man i folktron ansåg att de hade tjänat som kokkärl för jättarna.

Den vetenskapliga förklaringen till hur jättegrytorna uppstått varierar. Den länge förhärskade teorin att en "löpsten" legat på botten och med det virvlade vattnet som drivkraft åstadkommit

urholkningen i berggrunden anses i dag högst osäker. Många jättegrytor är t.ex. ovala i formen.

En annan teori som man idag sätter större tro till är den så kallade kavitationsteorin. Enligt denna skulle vattenmolekylerna inne i det kraftiga virvlade smältvattnet ha övergått i gasform och bildat ångbubblor med åtföljande enorma volymförändringar. Vid den tryckförändring som uppstod inne i virvlarna kollapsade ångbubblorna med en explosion varvid bergytan sprängdes sönder och urholkades. Processen kallas kavitation och är välkänd vid t.ex. vattenkraftsbyggnation och vid propellerkonstruktion.

Jättegrytorna som bildar "brödkorgen"

SLÄTTE HÄLLA—EN GEOLOGISK RARITET

Slätte hälla som denna enorma och något sluttande granithäll på Kålhagshuvudet kallas är en mycket märklig geologisk företeelse.

Tittar man närmare på Slätte hällas yta märker man att endast den södra halvan har samma blankslipade yta som alla andra granithällar i det bohuslänska kustbandet som påverkats av inlandsisen. Ett stycke in på hällan märks en tydlig förändring. Här är ytan grov och räfflad som vid ett stenbrott. Hällö har under årtusenden förändrats av naturens krafter. Under stränga vintrar har frostsprängning förstört sprickor skapade redan under istiden och stora stenblock har sprängts loss. Brottsjöar och vågor har under återkommande

stormar med sin enorma kraft förändrat och flyttat stenblocken.

Nere i Kålhagsklovan alldeles vid Slätte hällas östra kant ligger ett stort antal större och mindre stenblock. Många har under tidernas lopp undrat över ett samband med den plana Slätte hälla och dessa stenblock.

År 1921 ägnade den kände geologen Erik Ljungner mycken möda och tid för att få klarhet i förhållandet. Varje stenblock mättes i storlek och vinklar. Som ett pussel plockade han sedan ihop bitarna vid sitt skrivbord. Han kunde konstatera att om man sammanfogade blocken igen skulle de bilda ett sammanhängande skikt ovanpå den del av Slätte hälla som inte påverkats av inlandsisen.

Slätte hälla.

Flyttblocket som kallas Store sten eller Gule Sten

Här ser vi således ett fantastiskt exempel på hur naturens krafter kan förändra och omdana.

Risk för exploatering

Att Slätte hälla fått bestå i det skick som naturen danat den kan vi tacka bland andra den naturintresserade fyrmästare Edvin Jacobson och Evert Taube för.

Under stenindustrins glansperiod kastades begärliga blickar på Hållö och Slätte hälla. Här fanns lättåtkomlig granit som skulle lämpa sig mycket väl för brytning. När dessa planer utvecklades för fyrmästaren sade han blankt nej. När sedan lotskaptenen Stenberg kom på inspektion och blev informerad om planerna på stenbrytning på Hållö sa även han ett bestämt nej. Stenhuggeri på Hållö var det han sist av allt skulle ge sitt samtycke till. Därmed

var saken klar och Slätte hälla var räddat för framtiden. Även Evert Taube engagerade sig i debatten och med sin pondus uttalade han sig i både tal och skrift mot exploatering av Hållö. Idag kan vi vara tacksamma för att deras naturintresse gett oss möjligheten att beskåda denna naturens lek med materien.

Store sten

På nordöstra sidan av ön där den flacka strandremsan går över i en långgrund bukt ligger ett stort kubiskt flyttblock som allmänt kallas **Store sten** eller **Gule sten**. Den är ett av de många flyttblock, eller jättekast som de ibland kallas, som det finns exempel på i många delar av landet. Dessa stora block låg infrusna i inlandsisens tjocka täcke och lossnade då isen smälte.

FLORA OCH FAUNA

Den som vandrar över Hållö en sommardag förvånas säkert över den artrikedom av växter som den steniga ön erbjuder. Många stannar upp för de prunkande och ganska talrika bestånden av **käringtand** och **stymorsviol** och **fackelblomster**, arter som de flesta känner till. De lyser som smycken mot den rödbruna graniten.

Stor artrikedom

För den botaniskt intresserade är Hållö ett eldorado. Trots att ön ligger långt ut och är utsatt för västerhavets stormar är växtligheten rik. Man har funnit runt 360 olika kärlväxter på den knappt en km²

stora ön. Mellan de stora granithällarna finns många olika typer av växtsamhällen. Kring fyrvaktarnas bostäder finner man spår av *odlingsmark* och *skulptursskötsel*.

En åkerlapp nordost om husen vittnar om detta. Här kan man hitta arter som inte är så vanliga ute på öarna som **kardborre**, **gullviva**, **flenört**, **hundkex**, **ängskavle** och **knylhavre**. Runt husen finns en *kulturgynnad flora* med **fältkrassing**, **sommargyllen**, **äkta malört**, **gräslök**, **stenros**, **olvon** och **paddfot**.

Här blommar även triften, även kallas strandpiltar i små buketter

Engelsk fetknopp

Hällmarkerna i nordost är botaniskt intressanta. Här blommar på försommaren rikligt med **engelsk fetknopp** eller **bohusfetknopp** tillsammans med **gul och vit fetknopp**. I den av snäckskal påverkade *gråsheden* ser man **knölsmörblomma**, **gulmåra**, **sandlök**, **backlök** och **duvnäva**. Snäckskalen ger en speciell jordmån för växter som behöver ett högt PH-värde. Ibland är kalkskalen frilagda och i dessa partier kan man bl.a. upptäcka **vildlin**, **kustarun**, **grusbräcka** och **stenkrassing**.

I små, mer eller mindre uttorkade *hällskar* växer **ävjebrodd** tillsammans med den lilla, ofta helt rödfärgade **fyrlingen** liksom **klo- och sommarlånke**.

Längst in i Havrebukten i nordväst kan man i några skrevor beskåda vackra bestånd av **strandstarr** och **saltstarr** tillsammans med **havssäv**. I ett bälte av **vass** kan man också hitta den sällsynta **rosenpilörten**. Den vackra **snårvindan** med sina stora vita blommor breder under högsommaren ut sig över den andra växtligheten.

En annan botanisk sevärdhet är *Insjön*, ett myrområde med öppna vattensamlingar i en smal sprickdal öster om fyren. De öppna vattenytorna domineras av **smalkaveldun**, **blåsäv** och **gäddnate**. I kanten av vattenspegeln växer några arter som man inte direkt associerar med öar i yttersta havsbandet, nämligen **slokstarr** och **granbräken**. De torra delarna av sprickdalen domineras av **videarter** och det välsmakande **sötbjörnbäret**. På några ställen längre söderut hittar man de två nordliga arterna **hönsbär** och **hjordron**, som tyvärr aldrig bär frukt.

Följer man *stränderna* finner man **västkustarv**, **strandmalört**, **sodaört**, **broskmålla** och på ett ställe (stenkajen) ett bestånd av **sparris**.

Vägglaven bildar ofta vackra mönster på granithällarna

Havsfågelskådning vid Utpost Hållö

Djurliv

Till skillnad från andra öar i området är djurlivet på Hållö tämligen rikt. **Skogsharen** ser man titt som tätt hoppa upp från en skreva där den legat och tryckt. De överlever vintern på grund av den goda tillgången på ljung. **Hermelin** är sällsynt men **vildminken** är en etablerad fiskare som om sommaren härjar friskt bland kolonierna av häckande sjöfåglar.

Nästan alla fågelarter som är typiska för området häckar på Hållö. Jämfört med andra öar i närheten är antalet färre. Detta är säkert orsakat av att ön är så välbesökt av människor.

Labb och **korp** häckar här sedan många år och **skrattmåsen** etablerade sig i mitten av 80-talet. **Trutar**, **fiskmåsar** och **fisktärnor** finns, om än fåtaligt.

Tofsvipa, **enkelbeckasin** och **rödbena** biter sig kvar vid den alltför igenväxta myren. Den vackra **strandskatan** eller **käll** som den kallas i Bohuslän ser man ofta på öns norra del.

Hermelin

Hällö är tack vare sitt läge i yttersta kustbandet en bra flyttfågellokal. Trötta fåglar rastar i den sparsamma vegetation som finns.

Änder, lommar, alkor m fl följer kustlinjen och är lätta att se då de flyttar till och från sina häcklokaler. Om man kan ta sig till ön då det stormar och blåser från väst finner man knappast någon bättre havsfågellokal i norra Bohuslän.

Om våren och försommaren är Hällö vissa dagar även en bra rovfågellokal.

Fiskgjuse, ormvråk, sten- och lärkfalk som lämnat Jyllands nordspets via Skagen brukar framåt middagstid dyka upp på himlen över Hällö. Vintertid brukar **berguv, duvhök** och ibland även

jaktfalk stanna och jaga de vintervita skogsharar som skuttar över granitens lavgråa barmark. På Hällö brott springer **Skärsnäppan** undan för vågorna.

För den fågelintresserade ger ett besök på Hällö kanske mest under perioden april-maj eller september-oktober. Vid den tiden av året kan man kanske höra locklåten från sträcken av **piplärkor, finkar** och **ärlor**. I fyrträdgårdens vindpinade låga buskage piper trötta **kungsfåglar** och överallt knäpper hungriga **rödhakar**.

Går man sedan upp mot fyren får man en bra överblick av sträcken som passerar över högsta punkten. Det händer t o m att **lappsparv** och **berglärka** rastar där.

Fisktärnor

HÅLLÖ FYR

Hållö fyr.

"Han fick Hållö fyrs blänk"

Sjösäkerheten längs Bohuskusten var länge försummad. Lotsbetjäningen fungerade tillfredsställande i början av 1800-talet trots knappa resurser. Frånsett en fyrlykta placerad i ett torn på Marstrands fästning låg Bohuskusten i mörker för de sjöfarande. Hård vind, starka strömmar, dimma och snötjocka innebar stora faror för fartyg och besättning om de kom för nära land och de förrädiska grund som finns där. Sjöfarten krävde en upprustning av fyrväsendet i Bohuslän bl.a. för att tillåta en säkrare passage i den haveridrabbade farleden förbi den fruktade Soten, kustavsnittet som sträcker sig från Hållö

i söder och norrut mot Väderöarna. Myndigheterna beslöt därför uppföra en fyr på Hållö. Det byggdes ett massivt, 15 meter högt, fyrtorn av granit som inte ens en orkan kunde rubba. Hållö fyr togs i bruk den 1 november 1842 och då bestod fyrlyuset av en lampa med sex veckor som matades först med rovolja senare fotogen som bränsle. Intill fyren ser man resterna av en mindre husgrund som härrör sig från den bod där fyrbränslet förvarades. Ingången till tornet vetter mot öster. Ovanför dörren sitter en platta med inskriptionen "UPPFÖRD 1842 OMBYGGD 1868". Tornet har två smårutade fönster med vita spröjsar.

Bronślejon pryder Hållöfyrens lanternin

Fyrskenet var svagt och dessutom visade det sig att fyrljuset skymdes av Sälö åt nordväst. 1868 byggde man därför ett fem meter högt plåttorn med fyraltan och en fyrbalkong. Ovanpå plåttornet sitter en kupolformad lanternin prydd med en knopp. Därmed fick fyren sitt nuvarande utseende och ljusblixten sändes ut från en punkt 39,2 m över havet och når 21 sjömil ut till havs. Ännu bättre lyskraft fick fyren när man monterade luxljus för fotogen och en fransk linsapparat som effektivt projicerade ljuset. Med sina 400 000 normalljus blev Hållö fyr en av kustens starkaste. 1948 elektrifierades fyren och blev tillika radiofyr. Den helautomatiserades 1969 vilket fick till följd att all manuell betjäning av personal på ön upphörde. Lanterninen är prydd med tretton bronślejon, ur vars gap regnvattnet forsar. Hållö fyr förklarades som byggnadsminne 1935.

Mistsignalering

I dis och dimma är utsikterna att se fyrens blänk små och för att öka

säkerheten har man i långa tider gett de sjöfarande hjälp genom akustisk signalering. På Smögen hade man en stor tung järnring fästad i berget. Vid tjocka lyfte man upp ringen och lät den falla mot en metallplatta. Var säker på att det ekade långt över havet. På Hållö har sedan fyren byggdes funnits ljudsignalering. Först utgjordes denna av knallsignaler som avfyrades mot en tjock järnplåt från ett litet hus intill fyren. Senare flyttades skjutanordningen upp i fyren. Därifrån kunde man sköta både laddning och avfyrning. Det visade sig att även detta hade sina nackdelar. Kittet på lanterninens glasrutor lossnade och ibland sprängdes rutorna sönder av lufttrycket. Husgrunden som ligger norr om fyren minner om en tidigare förvaringsbod för krut.

Misttullen på Hållö sydsida

Fyrvaktarbostäderna ligger samlade i en klunga

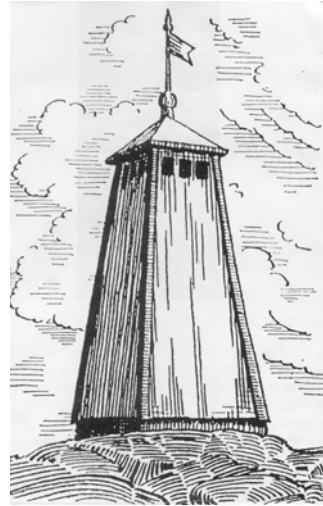
Knallsignaleringen ersattes så småningom med en mistlur av en typ som kallas nautofon ute på yttre udden av Kistehålshuvudet i sydöstra delen av Hållö dit en kabel drogs från maskinrummet som ligger strax nedanför fyren.

Numera är nautofonen tagen ur bruk eftersom fartygen i dagens trafik är välutrustade med moderna och effektiva navigationsinstrument.

Sälö båk

På den högsta punkten på Sälö, den ö som ligger omedelbart väster om Hållö, fanns sedan slutet av 1600-talet en båk i trä som fått tjänstgöra som sjömärke. Den ståtliga båken var röd nertill och vit upptill och hade en röd knopp på toppen. Sedermera blev den helt och hållet vit med pyramidformigt svart tak. Spetsen kröntes av en vit kula från vilken en järnstång med vindflöjel sköt upp. Det var ett utomordentligt gott sjömärke och hade en stor uppgift att fylla innan Hållö

fyr kom till. Den var för den tidens sjöfarare ett lika känt sjömärke som båken på Vinga. Trots Hållö fyrs tillkomst 1842 fick båken vara kvar till något år in på 1890-talet då den revs för gott.

Sälö båk

Fyrvaktarbostäder

Hällö har varit bebott året om sedan fyren byggdes 1842 och fram till att den helautomatiserades 1969. Husen som ligger samlade i gårdsform norr om fyren har varit bostäder för fyrmästare, fyrvaktare och fyrbiträden och deras familjer. Det äldsta bostadshuset byggdes samtidigt som fyren. Den förste fyrmästaren på Hällö, Christoffer Busck, byggde själv fyrmästarbostaden medan staten byggde det andra huset för fyrvaktare och fyrbiträden. Det tredje bostadshuset som ligger närmast åt fyren till, var tidigare den byggnad på ön Klövskär utanför Ramsviklandet (belägen c:a 21 sjömil norrut från Hällö) som sedan 1883 inrymde dels personalbostad dels en fyrlykta placerad i en särskild utbyggnad på taket. När fyren på Klövskär drogs in 1936 monterades huset ner och uppfördes på Hällö för att användas som bostad åt fyrpersonalen.

Bland fyrpersonalen har ofta framhållits att Hällö varit en av de bättre fyrplatserna längs bohuskusten. Genom närheten till fastlandet slapp man den isolering som fyrvaktarlivet för det mesta

innebar. Proviantering kunde ske oftare än vad som var fallet på andra mera avlägsna fyrplatser.

Det bodde tidvis upp till tjugotvå personer i husen och många barn föddes och växte upp på ön. En ambulerande lärarinna anställdes av Kungliga Lotsstyrelsen under 75-80 dagar varje höst för att undervisa barnen på Hällö i räkning, skrivning och Luthers katekes. Examen hölls strax före jul. Kyrkoherden i Kungshamn och lotsåldermannen bevittnade denna. Undervisningen bedrevs på Hällö tills folkskolan infördes på Smögen.

Efter stigen ner till bryggan ligger bryggghuset och ytterligare ett stycke norrut finns fortfarande den stenbrygga kvar som byggdes 1844 till en kostnad av 305 Riksdaler Banco.

Hällö blev 1849 meteorologstation med utrustning för att mäta havets rörelser, temperatur, vindriktning etc. På innegården mellan husen fanns även regnmätare. Uppgifterna skrevs under 1800-talet in i särskilda journaler och när telefonin fanns att tillgå, ringdes uppgifterna in till SMHI åtta gånger per dygn.

På gångstigen mellan bostäderna och fyren syns järnfästen efter de stöttor som höll upp ledstången längs stigen

Antal boende på Hällö vissa år enligt kyrkoboken: 1849 16 pers. 1859 12 pers. 1865 22 pers. 1871 17 pers. 1880 21 pers. 1890 20 pers. 1900 17 pers. 1905 14 pers. 1910 13 pers. 1915 10 pers.

Runt bostäderna odlades kål och grönsaker sedan myren dikats ut. En fyrvaktarhustru, Selma Meuller, serverade kaffe till hungrande turister i bersån intill stugan. Proviantering gjordes på det närbelägna Smögen. Bostadshusen ägs av staten genom Sjöfartsverket och nyttjas sommartid som semesterbostäder för verkets personal.

Minne från storm, dimma och mörker

I hårt väder, storm, dimma, dis och mörker kunde det vara ett äventyr att ta sig de ca 100 m. upp till fyren från fyrvaktarbostäderna. För att underlätta promenaden byggdes en gångstig med ledstång längs ena kanten. I berghällen upp mot fyren kan man se små järnfästen. Det är rester av de stöttor som bar upp ledstången. Den var värdefull när sikten skymdes av dis och mörker och när stormen tjöt. Dagar då det inte gick att gå upprätt på ön och då fyrbåten nere vid bryggan måste hissas upp för att inte slås sönder.

Betesmarker

I hagen som finns i anslutning till bostadshusen betade en och annan ko som fyrbåtspersonalen hyrde in under sommaren. Stengärdesgårdarna som

korsar den delen av ön minner också om denna tid.

Men det var inte bara fyrfolket som hade djur på ön. Boende på Smögen och angränsande fastland som hade mulbetesrätt på ön brukade hålla kor och får på Hållö sommartid.

Då fraktades djuren ut i små skutor och sattes i land vid **Fähuspallen** eller **Söpallen** på nordöstra sidan av ön. Det var hustruns uppgift att ro ut och mjölka två gånger om dagen. Detta har gett anledning till att ett undervattensgrund fått sitt speciella namn. Kvinnorna kände inte närmare till de förrådiska grundförhållandena i fjorden. De satte kurs på Hållö och fastnade i regel på ett grund som därför döptes till **Mjölkeböen** och som heter så än idag.

Det berättas att ett år skulle en fiskare sätta iland sina får på Hållö. Det hade varit en regnfattig vår och det var långt mellan några gröna beten. Några enstaka strån stack upp här och där. Fiskaren såg sig kring och tittade sedan ut över havet. Där möttes han av ett solglittrande hav och en underbar vy med solglitter i vattnet och vitt skum slå mot småskären. Så vände han sig till fåren och sa: "Här får ni nog inte fett i år men ni har i alla fall en bedårande utsikt".

Försommarblommor kring en berghäll

UTPOST HÅLLÖ
PELINGSSTATIONEN SOM BLEV
VÄNDRÄRHEM

1922 uppfördes en pejlingsstation på Hållö av dåvarande Kungliga Telegrafstyrelsen. Den var inrymd i det hus som ligger söder om fyren. I huset inrymdes förutom pejlingsstationen lägenheter till telegrafisterna. Denna radiotrafik förekom fram till andra världskrigets utbrott 1939 då försvarsmakten tog över huset för militära bevakningsuppgifter. Den användes under krigsåren för passiv pejling och positionsangivelse till vissa fartyg. Härifrån hade man kontroll på bl.a. engelska och tyska enheter som trafikerade Skagerak. Den lär också ha använts för den sedermera kända kullagertrafiken till England under andra världskriget. Efter krigsslutet 1945 hade tekniken gått framåt och radiosignalerna kunde sändas automatiskt ut i etern från en sändarmast placerad ett 50-tal meter

från fyren. Telegrafistpersonalen blev därmed överflödig. Marinen använde fastigheten efter kriget för militära ändamål fram till slutet av 1960-talet. Under efterföljande 30 år stod fastigheten oanvänd och var därmed utsatt för förfall.

Genom samverkan mellan Sotenäs kommun och den ideella föreningen Utpost Hållö kunde "Radiotelegrafistens hus" som det i folkmun kallas förvärvas från statsmakten.

Huset har genomgått en omfattande renovering och tillbyggnad och innehåller tre rum med totalt sex sängplatser på övre våningen och modernt kök och två rum som kan utnyttjas för konferenser och matsal i undervåningen, alla med en fantastisk utsikt.

Vandrarhemmet Utpost Hållö, huvudbyggnaden

Vandrarhemmet Utpost Hållö med bostadsannexen

År 2002 kompletterades anläggningen med ett annex som består av fyra sjöbodsutformade byggnader som innehåller kök och åtta rum med 24 bäddplatser i fyrbäddsrum, allt i modernt utförande står här till buds.

Utpost Hållö drivs nu som vandrarhem med konferensmöjligheter från 1 april till 31 oktober. Renoveringen och tillbyggnaden av huset och uppbyggnad av annexlokalerna har kunnat utföras tack vare insatser från EU: s strukturfond, Sotenäs kommun, Länsarbetsnämnden, Arbetsförmedlingen, Regionen och Länsstyrelsen samt Göta helikopterdivision inom försvarsmakten. Därutöver har Sparbankstiftelsen Väst, ett flertal andra stiftelser, lokala företag tillika med stora ideella arbetsinsatser

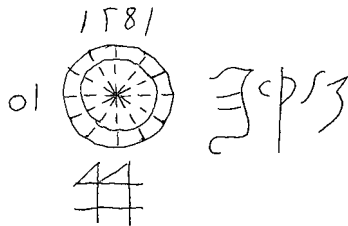
från föreningens medlemmar, möjliggjort anläggningens tillblivelse.

Under turistsäsongen hålls café öppet för allmänheten. På menyn står kaffe med våfflor, korv med bröd, läsk, glass m.m.

God tillgång på sötvatten har blivit verklighet genom att en 2,5 km lång plastledning utlagts och förankrats på havets botten mellan Smögen och Hållö. Kompostering sker av matrester o.d. Övrigt avfall som burkar, flaskor, papper, plast m.m. sorteras och återföres till uppsamlingsstationen på Smögen. Anläggningens avlopp omhändertas på ett fullt miljöriktigt sätt.

De första soldyrkarna

På en flat håll ovanför Hållö hamn, ett tiotal meter från bron över till Hamnholmen, finns två olika serier med inristningar. Det är solhjul, årtal och några otydbara figurer inhuggna i berget. Av årtalen att döma är de närmare femhundra år gamla. Solhjulen tyder på att Hållö haft soldyrkare långt innan nutidens turister upptäckte dessa släta och rena hållar.

En av inristningarna vid Hållö hamn

Växande turism

När turismen tog fart på Smögen under 1930-talet började också sporadisk båttrafik på Hållö.

Det var äldre fiskare som ställde upp med sina gamla segelbåtar, där lastrummen gjorts om till sittbrunnar med fasta bänkar, och transporterade badgäster ut till skären och främst till Hållö.

Ryktet om Hållös fina läge med sina fina badplatser med sitt salta, rena och klara vattnen och den säregna karga naturen spred sig och allt fler turister ville ut till ön. De många mjukt finslipade granithällarna lockar dem som älskar att sola. Den första reguljära trafiken från Smögen till Hållö startades några år in på 1930-talet med båten "Tärnan". Skeppare var Ferdinand Johansson och när han slutade sin trafik inköptes båt och verksamhet av Gunnar Stenman och Agne Samuelsson. De upprätthöll trafiken på Hållö till 1948.

1949 började Gunnar Max Andersson trafikera ön först med "Judit" och senare med "Hållöfärjan" fram till 1984 då han överlät trafiken till sonen Stig Andersson.

Från Kungshamn kör taxibåtar ut och många fastlandsbor och turister gästar ön med egen båt. Hållö har dessutom en utomordentligt fin hamn som läär för både västliga och östliga vindar och lockar allt fler seglande turister till ön.

Badplatser

Det finns gott om fina badplatser på Hållö.

Sol och bad vid Vinhälet

Marmorbassängen

Marmorbassängen på västsidan mot Sälö är kanske den mest kända på grund av sin grönskimrande sandbotten. Åt söder och öster inramas bassängen av blankslipade klippor som under fina sommark dagar formligen täcks av badgäster som solar, dyker och hoppar.

På norra sidan är **Hällö Tångar** ett kärt tillhåll för barnfamiljer och **Hällö Hamn** på ostsidan av ön ger både bra lä och utmärkta badmöjligheter när vinden är västlig.

Men även Kistehålet, Vinhållet och Snäckebukten bjuder på härliga bad liksom klipporna alldeles norr om Hällöfärjans brygga.

Hällö hamn

GRIPEN-TRAGEDIN 1943

Under andra världskriget inträffade en av de mest uppmärksammade tragedierna i vårt land på Hållö när kurirplanet Gripen störtade den 22 oktober 1943.

Bakgrund

I början av 40-talet upprättades en flyglinje mellan Sverige och Storbritannien. Linjen drevs av Aerotransport med kurirplanen Gladan, Gripen, Höken, Örnen och Falken. Samtliga plan var av typen DC 3 Douglas Dakota. Planen förde med sig passagerare, oftast diplomater, höga militärer och myndighetspersoner och sjömän som av olika anledningar blivit kvar i England. De minerade farlederna i Nordsjön och Skagerak gjorde det omöjligt att sjövägen ta sig till och från Sverige. Förutom passagerare transporterades till det krigförande Storbritannien specialstål och kullager och på resorna till vårt land kläder, tyger och specialvaror som vi behövde.

Även engelsmännen ställde upp med egna kurirplan på denna linje. Besättningen på dessa plan utgjordes av norrmän som flytt till England och utbildat sig till stridsflygare.

Redan i juni 1942 blev ett av planen beskjutet men klarade sig helskinnat hem. I början av 1943 försvann under märkliga omständigheter kurirplanet Gladan över Nordsjön utan att lämna några spår eller meddelande efter sig. Tyskarna nekade till att ha med försvinnandet att göra. I augusti samma

år sköljdes liket av piloten på Gladan, löjtnant Åke Mörne, upp på en klippa i närheten av Grebbestad. Därmed bekräftades att planet blivit nerskjutet. Från denna tidpunkt var man väl medveten om de risker varje flygning innebar.

Kurirtrafiken utfördes alltid under kvälls- och nattetid för att undgå upptäckt. Avgångstiderna var oregelbundna, dels för att invänta lämpliga väderförhållanden och dels för att förvilliga tyskarna som hotat och varnat Sverige för att fortsätta flygningarna på England.

Sista flygningen för Gripen

Med fyra mans besättning och elva passagerare, varav fyra barn i åldern 3-12 år, startade Gripen från Aberdeen den 22 oktober 1943 vid 20-tiden på kvällen. Besättningen var rutinerad och hade alla god erfarenhet av kurirflygningar på denna rutt. För mekanikern Stig Grupp skulle denna tur bli den 29: e över Nordsjön. Gick resan bra som planerat skulle sträckan Aberdeen-Stockholm gå på ca 3½ timma.

DC3 Douglas Dakota. Den typ av plan som kraschade på Hållö

Det fanns en död zon för flygtrafiken med bl. a. radiotystnad. Det var sträckan från Shetland till Norge. Då flög planen

mörklagda utan att kommunicera via radio.

Beskjutningen

Den mest riskabla zonen hade klarats av och man närmade sig svenskt territorialvatten. Den tidigare spända stämningen bland passagerarna började stiga och man började tro att det efterlängttade tillfället att få landa i Stockholm snart skulle förverkligas.

Planet flög på 6 300 m höjd då det kl. 22.35 plötsligt blev beskjutet. Flera salvor haglade mot planet som fick motorfel och vingarna började brinna. Kapten Schollin tog snabbt ned planet till 3 000 m höjd men var fortfarande förföljd av de okända planen. Planet kom in över svensk mark i höjd med Fjällbacka och kapten Schollin meddelade att han tänkte nödlanda och styrde färden söderut mot Hällö en plats som han var förtrogen med efter flera års semester på ön.

Kraschen

Gummibåtarna gjordes klara för användning. Planet brann när det flög

över Smögen och var nära att kollidera med tornet på Smögens kyrka. Det äventyrliga försöket att under mörker och med ett brinnande plan landa på vattnet misslyckades. Kl. 22.50 körde planet rakt in i bergväggen på Kålhagsberget och exploderade med en kraftig smäll. Bränsletankarna slogs sönder och eldslågor och kraftig rök vällde ut från planet.

Samtliga ombordvarande utom två omkom omedelbart i kraschen. De som klarade livet var flygmekanikern Stig Grupp och sjömannen Elon Olsson. De hade befunnit sig nära planets utgång och troligen kastats ut ögonblicket före nedslaget.

En haveriutredning påbörjades dagen efter händelsen. De båda överlevande kunde berätta om placeringen i planet, vilket underlättade identifieringen av de förkolnade kropparna. Efter olyckan var det total tystnad från Tysklands sida. Senare medgav dock tyska regeringen att en Junker 88 skjutit ned Gripen av misstag.

Nedslagsplatsen

EVERT TAUBES HÅLLÖ

Evert Taube hade nära anknytning till Hållö. Taubes pappa Carl-Gunnar Taube hade tjänst som fyrmästare på ön Klövskär utanför Fykan på Ramsvikslandet. Som fyrvaktare på Klövskär tjänstgjorde samtidigt Edvin Jacobsson vars syster Julia Sofia var fyrmästare Taubes hushållerska. Förälskelse uppstod mellan Carl-Gunnar och Julia Sofia och de vigdes i Kungshamns kyrka 1844. År 1885 flyttade makarna till ön Varö i Göteborgs södra skärgård och senare till Vinga fyr- och lotsplats. Edvin Jacobsson steg även han i graderna och blev fyrmästare på Hållö 1890, samma år som Evert Taube föddes. Han kom således att bli morbror till Evert och hans syskon och detta fick till följd att dessa ofta kom till Smögen och Hållö och träffade sina kusiner.

Briggen Blue Bird of Hull

En av de mest spektakulära sjöolyckorna har beskrivits av diktaren och estradören Evert Taube i "Balladen om Briggen Blue Bird of Hull". Sanningen är emellertid en annan än den Taube beskriver. Han hade under sina många vistelser på Smögen och Hållö kommit i kontakt med den kände profilen, sjöräddaren, ostronfiskaren och historieberättaren Samuel Frisk, oftast kallad "Fresken". Denne berättade för Taube bl.a. om en dramatisk orkan i augusti 1871. Skepparen på briggen "Nymph" av West Hartlepool hade sköljts överbord på yttre Skagerack och fartyget fördes i orkanen allt närmare bohuskustens farliga klippor.

Fartygets svåra belägenhet hade observerats från Smögen av "Fresken" och ytterligare fem unga män som gav sig ut i en mindre båt för att undsätta fartyget och få det i hamn. Man lyckades ute på fjorden borda fartyget och få dess besättning ombord i den mindre båten som styrdes till norra delen av Smögen. När sedan briggen gick i kras mot Sandö såg de att yngsta mannen i besättningen var kvar ombord. Han hade stått "surrad till rors" men lyckats göra sig fri och klättrat upp i förmasten och dess rigg.

När sedan fartyget gick rakt in i berget knäcktes masten och ynglingen slungades in över land och hamnade i en vattensamling och klarade sig på så sätt. Stormen varade i flera dagar. I Bohusläns Tidning berättades om flera fartyg som gått i kvav utanför de bohuslänska fiskelägena. I den detaljerade artikeln nämns också det amerikanska skeppet "Blue Bird" som kom in vid Tryggö och klarade att ta sig in på lugnare vatten efter att kaptenen ombord hade kapat rigg och master.

Dessa två händelser vävde Evert Taube samman till "Balladen om briggen Blue Bird of Hull". Karl Stranne från Smögen som stod "surrad till rors" fanns inte i den bistra verkligheten men många av de övriga detaljerna i balladen stämmer.

Att "stå surrad till rors" är en sjömansterm med stark värdeladdning. Vid grov akterlig sjö kan vågorna bryta över akterdäck och spola rorsman över bord. För att förhindra detta kan rorsmannen slå en lina runt livet och knopa fast sig vid relingen eller vant eller något annat stabilt. Men att fästa en lina så att inte rorsmannen själv kan ta sig loss är otänkbart.

Evert Taube gjorde många besök på Hållö

Balladen om briggen "Blue Bird" of Hull

Det var "Blue Bird" of Hull, det var "Blue Bird", en
brigg.

Som med sviktande stumpar stod på Över Soten i
snöstorm med nerisad rigg Själva julafton,
sjuttiotvå.

Surra svensken till rors! Han kan dreja en spak,
ropar skepparn, - All right boys, lös av! Och Karl
Stranne från Smögen blev surrad till rors.

På "Blue Bird", som var dömd att bli vrak.

Han fick Hållö fyrs blänk fast av snöglopp och stänk
Han stod halvblind – han fick den i lo,
och i lä, där låg Smögen, hans hem, där hans mor
just fått brevet från Middlesbrough.

-Nå vad säger du Karl, går hon klar? - Nej kapten
Vi får blossa för här är det slut!

Vi har Hållö om styrbord och brott strax i lä!

-Ut med ankarna! Båtarna ut!

Men hon red inte opp. Och hon fick ett par brott,
Som tog båten de hade gjort klar.

-Jag tror nog, sa Karl Stranne, att far min gått ut
emot oss. Jag lutar på far!

Båt i lä! Båt i lä! Det är far - Det är vi!

Det är far min från Smögen! Hallå!

Båt i lä! Sjöng han ut, di är här! Jumpa i!

Alle man – I blir bärgade då!

Det var Stranne den äldre, en viking, en örn.
som på julafton sjuttiotvå

tog sitt renade brännvin ur vinskåpets hörn
till att bjuda de skeppsbrutna på.

-Hur var namnet på skutan, han sporde och slog
nio supar i spetsiga glas.

-Briggen "Blue Bird"! - - Det tionde glaset han tog
och han slog det i golvet i kras!

Ni sa "Blue Bird", kapten, - Briggen "Blue Bird" of
Hull?

Gud I himlen! Var är då min son?

Var är pojken, kapten? För vår Frälsares skull! –

Det blev dödyst bland männen i vrån.

— Gubben Stranne tog sakta sydvästen av.

- Spara modern, kapten, denna kväll!

Nämn ej namnet på briggen som har gått
i kvav –

Nämn ej "Blue Bird" of Hull, är ni snäll!

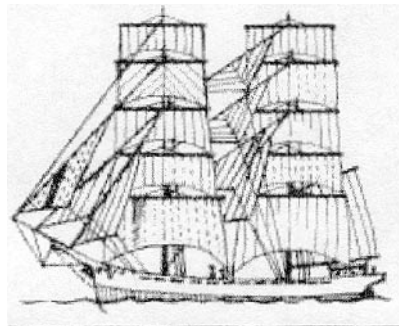
Och kaptenen steg upp. Han var grå han

var tård – Stormen tjöt, knappt man hörde hans
ord –

Och han sade med skälvande röst till sin värd:

- Karl stod surrad och glömdes ombord!

(Jesus Christ, there is a man left on board!)

Brigg, den typ av båt som Taubes
ballad handlar om.

MÅNGA TRAGISKA FÖRLISNINGAR OCH SKEPPSBROTT

Trots den förbättring av sjösäkerheten till sjöss som tillkomsten av Hållö fyr innebar var förlisningar av segelfartyg vanliga i de bohuslänska kustvattnen. Besättningarna överrumplades av hårt väder och stormar som drev fartygen mot klipporna. Otaliga olyckor har under åren inträffat med många förlorade liv som följd. Ibland kunde besättningen bärgas efter heroiska insatser av lotsar och livräddningspersonal, men oftast var fartyg och besättning dömda till undergång i det upprörda havet. Alla typer av fartyg har blivit havets offer allt ifrån små fiskebåtar upp till större seglande skepp med hemmahamn i många olika länder.

Tragisk jul

Från Hållö kan berättas en mycket tragisk händelse som inträffade strax före jul år 1850. Förutom den ordinarie fyrpersonalen som hade att sköta fyren fanns även en s.k. fyrdräng anställd. Han hade till uppgift att svara för många olika göromål som hörde till vardagen ute på ön. Denne man skulle

tillsammans med en hushållerska som hade tjänst hos fyrmästaren och en tioårig pojke, som var son till fyrvaktaren, ta sig till Smögen i en mindre båt för att proviantera inför den stundande julhögtiden. De gav sig av men hemkomsten dröjde och efter flera timmars väntan började man spana efter dem. Några fiskare upptäckte att båten stod på grund ute på fjorden. Hushållerskan satt på aktertoften och den unga pojken låg på knä på durken. Båda var ihjälfrusna. Fyrdrängen saknades och han återfanns först senare under våren följande år då hans kropp flöt upp.

Ett skeppsbrott 1854

1854 ägde en säregen förlisning rum vid Hållö. Vissa olyckor sätter igång spekulationer mer än andra på grund av sådant som man tycker är oförklarligt och mystiskt. I detta fall har talet gått i nästan ett sekel och det kan vara svårt att veta vad som är sant och vad som är resultatet av livlig fantasi.

Skeppet var finskt och var lastat med salt. Det kom redlöst drivande in genom Sälösund med seglen sargade av stormen. Sjöhävningen var så svår att rånocken slog i klipporna än på Hällösidan än på Sälösidan och rorgångaren hade halshuggits av den roterande ratten. Kaptenen var erfaren och skicklig och när fartyget kommit något så när i lä kastade han bägge ankarna och lyckades bli liggande där tills stormen bedarrat något.

Följande dag kunde två lotsar gå ombord och hjälpa till med att bogsera skeppet mot land. Plötsligt sprang storluckorna med en smäll och kaptenen och de båda lotsarna följde med skeppet i djupet. Fartyget hade vid grundstötningen under stormen sprungit läck och vattnet hade bildat saltångor som så småningom sprängde storluckorna. Den ena lotsen hade sugits ner i lastrummet och var illa fränt av saltet.

Det märkliga är emellertid att fartyget efter en tid flöt upp igen sedan saltlasten smält.

Därmed var talet om den finska saltskutan långt ifrån slut. Den digra skeppskassa som den rödhårige finske kaptenen hade på sig hittades aldrig. Detta satte igång spekulationerna kring vad som hände med den stora penningsumman.

Var det likplundring? Hade dödgravaren mutats och i lönnedom begravt den döde kaptenen? Varför gör en fattig finsk kaptensänka efterforskningar efter den drunknades pengar? Hur kommer det sig att man hittat ett rödhårigt manslik

nedgrävt i en grön backe? Frågorna var många men några svar har aldrig getts.

Berömvärd räddningsinsats

Den 6 mars 1855 observerades sedan tjockan lättat enligt mästerlotsen Pehr Larsson, Smögen en skeppsbåt med flera personer ombord som genom drivisen arbetade sig fram i en position mellan Hällö och Soteskär. Han gav sig genast ut med nio man i en större fiskebåt men lyckades inte före mörkrets inbrott komma till de skeppsbrutna. På kvällen fortsatte det tunga arbetet med en tänd lanternan upphissad i masttoppen för att de skeppsbrutna skulle uppfatta att hjälp var på väg. Mot midnatt började både hopp och krafter tryta och man återvände mot land, dit de inte kom förrän det började ljusna.

Lotsåldermannen gick då ut med nio man nytt folk och lyckades omsider fram emot klockan sju på kvällen efter tolv timmars oavbrutet arbete i drivisen bärga den nästan förfrusna besättningen som bestod av kapten Abbelin jämte elva besättningsmän. Briggen de tillhörde hette MENTOR och var hemmahörande i Stockholm.

Kapten Abbelin har för lotsdistriktschefen förklarat "att utan folkets utomordentliga raskhet och Larssons kloka anordnande av arbetet, hade både han och besättningen varit förlorade, försäkrande att han aldrig varit vittne till sådan hängivenhet och sådana ansträngningar".

Enligt lotsrullan erhöll lotsålderman Larsson, Smögen medalj i guld av 5: e graden för berömlig gärning den 8 maj 1858.

Brottsjö tog tre unga män

Det är inte bara främmande skepp som mött sitt slutliga öde vid Hällö. I december 1906 omkom tre unga män när de med en mindre båt var väster om skären Hällö Brott och drog backor (backor= långrev). De tre var fyrvaktaren Werner, fyrbiträdet Nordahl och Fredrik Taube, den sistnämnde var tjugo år och bror till Evert Taube. Fredrik gästade för tillfället sin morbror Edvin Jacobsson. Det blåste ganska hård vind men inte värre än att de ansåg sig kunna dra backorna utan risk. Fyrmästaren stod uppe i fyren och höll med kikare uppsikt över deras arbete ombord i båten.

Vid denna tidpunkt kom örlogsfartyget "Svensksund" in till stora farleden Hällö Gap och fyrmästaren vände för någon minut kikaren mot det ankommande fartyget. Det ingick i rutinerna för vakthavande på fyren att göra anteckningar i dagboken om fartygsrörelser. Just då hände olyckan med de tre männen. När fyrmästaren åter riktade kikaren åt det håll han senast observerat de fiskande männen var de borta. Hur det hela hade gått till blev aldrig klarlagt. Troligen hade en brottsjö vattenfyllt båten. Inga spillror återfanns när det gällde båten och de omkomna männen behöll havet i sitt stora djup för alltid.

HÅLLÖ VÄNNER

Några entusiastiska och trogna Hållöbesökare bildade 1990 det ideella Sällskapet Hållö Vänner. Föreningens syfte blev att på olika sätt sprida kunskap om Hållös unika natur, historia och kulturliv. Man ville också verka för att bevara Hållös särart och samtidigt verka för goda möjligheter att varsamt utnyttja Hållö som bad- och rekreationsplats. För att underlätta för besökaren att lära känna Hållö har Hållö Vänner bl a satt upp informationstavlor på några av de mest intresserade platserna på ön. Platserna där informationsskyltarna finns är utmärka på kartan på sista sidan i denna borschyr. Du hittar dem

- ett tiotal meter från Hållöfärjans tilläggsplats om bl a Hållös geologi, flora och fauna.
- vid Hållö fyr om fyren och bebyggelsen
- vid utpost Hållö om förlisningen och haverier
- längst ut på Soldatudden om jättegrytor
- mitt på Kålhagshuvudet om Slätte hålla
- längst norrut på Kålhagshuvudets vid Marmorbassängen om Gripen tragedin

HÅLLÖ ÄR NATURRESERVAT – RESPEKTERA BESTÄMMELSERNA!

www.smogen.com

www.utpost-hallo.nu

Litteraturförteckning

Artur Uhrberg: Kusten vid Soten (1960)

Wilhelm Hansson: Norra Bohusläns övärld– från Svinesund till Smögen (1979)

Fredrik Sundstedt: Västkusten 1 (1938)

Erling och Edvard Matz: Möte med Bohuslän 81992)

Erling Matz: Den hemlighetsfulla kusten (1993)

Arne Gadd: Kust i väster (1965)

Arne Gadd: Kustvandring (1977)

Victoria Ask, Maria Sidén: Fyrguiden (2001)

Magnus Rietz, Harry Sellman: Svenska fyrar (1999)

Sven Bergqvist, Evastina Blomgren: Sotenäs flora (1994)

Lennart Samuelsson: Hållö (1993)

Erik Ljungner: Glacialformologiska erosionsformer (1927)

Terje Fred: Från Westfalen till Gripen (1978)

Eskil Severinsson: Haverilista (2003)

Lars Malmqvist: Kulturhistorisk undersökning i O län (1978)

Bertil Abrahamsson, Gösta Hansson: Berättelse från Hållö (2001)

Jan och Ing-Marie Artursson: Fågellokaler i Sotenäs www.soteguiden.nu

